

بازتاب رمانتیسم در شعر لنگرودی و انعکاس آن در نقاشی قاجار

چکیده

در این مقاله به بررسی بازتاب رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی و انعکاس آن در نقاشی قاجار پرداخته‌ایم. روش پژوهش، کتابخانه‌ای و نوع آن تحلیلی-توصیفی است. فرضیه‌ی پژوهش، بازتاب برخی از مهمترین مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی است. با مطالعه و بررسی اشعار شمس لنگرودی به این نتیجه می‌رسیم که شمس لنگرودی علی‌رغم داشتن فاصله‌ی زمانی طولانی با بزرگان رمانتیسم شعر معاصر، اما همچنان به برخی از مؤلفه‌ها و ویژگی‌های این مکتب علاقه نشان داده و از ظرفیت‌های این مکتب برای بیان مفاهیم و مافی‌الضمیر خود سود جسته است. گرایش به رمانتیسم اجتماعی، توجه به طبیعت، استمداد از قوه‌ی تخیل به منظور خلق تصاویر بدیع، طبیعت‌گرایی و بیان مضامین عاشقانه و مبتنی بر عاطفه از مهمترین مؤلفه‌های رمانتیسم است که در اشعار شمس لنگرودی دیده می‌شود. شمس لنگرودی هرگز خود را به کاربرد تخیل صرف در اشعارش قانع نکرده و حتی با استفاده از قوه‌ی تخیل، به بیان اندیشه‌های اجتماعی و انسانی خود پرداخته است. او هرگز ظلم و ستم و نابرابری را بر نمی‌تابد اما برای بیان این مضمون به نمادها و عناصر طبیعت متوسل می‌شود تا بتواند عمیق‌ترین مفاهیم سیاسی و شدیدترین انتقادات را در قالب نمادها و استعاره‌ها بیان کند. نقاشی قاجار نیز در آن دوره سبب شد که تلفیقی شیوه‌های نو و کهنه بود. همچنین می‌توان مولفه‌هایی از اشعار لنگرودی را در نقاشی قاجار دید از جمله طبیعت‌گرایی، مضامین عاشقانه و رمانتیسم اجتماعی.

اهداف تحقیق

۱. بررسی بازتاب رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی و نقاشی قاجار
۲. تجزیه و تحلیل مهمترین مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی و بازتاب آن در نقاشی قاجار

سوالات تحقیق

۱. بازتاب رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی و نقاشی قاجار چگونه است؟
۲. مهمترین مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی در نقاشی قاجار چگونه نمود یافته‌اند؟

واژگان کلیدی : شمس لنگرودی، رمانتیسم، تخیل، شهود، عشق، نقاشی قاجار.

رمانتیسیم از مکاتب ادبی تأثیرگذار در شعر معاصر ایران است؛ البته تصور رایج در مورد رمانتیسیم در ایران عمدتاً در پاره‌ای عاشقانه‌ها، پدیده‌ای ضدرنالیستی و مبتنی بر خیال‌اندیشی و ذهن‌گرایی خلاصه می‌شود درحالی که رمانتیسیم نه تنها یک مکتب ادبی بلکه جنبشی جهانی است که زمینه‌های مختلفی چون ادبیات، فلسفه، علوم اجتماعی و سیاسی، معماری، موسیقی، نقاشی، سینما و جز آن را در بر می‌گیرد. شاعران معاصر بیشتر احساسات و هیجان عاطفی خود را به تصویر می‌کشیدند و فضای رمانتیکی خاصی را بر شعر خود حاکم می‌کردند. به علاوه غنی‌تر بودن آثار رمانتیک‌های فرانسوی، از عوامل دیگر تأثیرگذاری آثار و اشعار رمانتیک فرانسوی بر آثار رمانتیک شعرای عصر نیمایی به شمار می‌رود. پس از نیما و بر اساس مقتضیات زمان، جریان رمانتیسیم در شعر معاصر ادامه یافت و شاعران دیگر نیز به تبعیت از نیما و یا با رویکردی ابتکاری، به کاربرد مؤلفه‌های این مکتب در شعر خود همت گماشتند.

یکی از شاعرانی که تحت تأثیر مقتضیات زمان و به طرزی خلاقانه، به مؤلفه‌های رمانتیسیم در اشعار خود توجه نشان داده، شمس لنگرودی (۱۳۲۹ش.) است. مطالعه‌ی اشعار شمس لنگرودی نشان می‌دهد که او به خوبی از بعضی از مؤلفه‌های رمانتیسیم بهره گرفته است و اندیشه‌ها و مضامین اشعار او در پوشش رمانتیسیم به گونه‌ی دیگر در شعرش کارکرد پیدا می‌کند. برخی از مؤلفه‌های رمانتیسیم مانند بیان دنیای درونی، عاطفه فردی و جمعی، عشق، کشف و شهود، نوستالژی، تخیل قوی و هم‌چنین نزدیکی به طبیعت به سبک شخصی و درونی شده در شعر شمس لنگرودی بازتاب دارد. از دیگر هنرهای دوره قاجار که تحت تأثیر رومانتیسیم قرار داشت هنر نقاشی بود. ایرانیان در نقاشی قاجار مواردی از شیوه خارجی را که به مذاقشان خوش می‌آمد، انتخاب و آن را در سنت خود ادغام کردند که تلفیق شیوه‌های نو و کهنه منجر به شیوه‌ی نقاشی متمایزی شد که کلاً ایرانی بود. اولین نکته‌ای که در بررسی نقاشی دوره قاجار به چشم می‌خورد، کثرت پرده‌های رنگ و روغن به اندازه نسبتاً بزرگ است؛ استفاده از رنگ و روغن یک قرن بعد از صفویه در ایران رواج پیدا کرد.

در خصوص پیشینه پژوهش باید گفت تاکنون اثری مستقلی در این مورد به رشته تحریر درنیامده است. البته آثاری به بررسی اشعار لنگرودی پرداخته‌اند. پریسا ظفری (۱۳۹۴) اثر خود با عنوان «بررسی اندیشه‌ها و درون‌مایه‌ی اشعار شمس لنگرودی» به بررسی ویژگی‌های شعر شمس لنگرودی از دو دیدگاه - زبانی و محتوایی - پرداخته و به این نتیجه رسیده است که اشعار شمس لنگرودی در ابتدای سرایش تحت تأثیر مسائل و رخداد‌های سیاسی و اجتماعی سرشار از عصیانگری و نارضایتی بوده و زبان شعری او پر از لطافت سخن است و عشق در اغلب اشعارش جریان می‌یابد. امین کنونی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی و تحلیل سبک اشعار شمس لنگرودی» به بررسی مولفه‌های سبکی موجود در شعر شمس لنگرودی از سه دیدگاه: زبانی (آوایی، لغوی، نحوی)، ادبی و فکری پرداخته و به این نتیجه رسیده است که چه در حیطه بیان و چه در حیطه زبان نمی‌توان او را شاعری جریان ساز و سبک‌ساز محسوب کرد. از منظر فکری، عواطفی انسان‌گرایانه همچون عشق، مرگ و طرح مسائل اجتماعی و سیاسی،

بیشترین تأثیر را بر شعر لنگرودی داشته است. در این پژوهش برآنیم تا بازتاب مکتب رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم تا مشخص شود که این شاعر چرا و به چه میزان به مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار خود توجه نشان داده است. سپس این مؤلفه‌ها با نقاشی دوره قاجار و رمانتیسم در آن مقایسه می‌گردد.

نتیجه‌گیری

بررسی برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های رمانتیسم در اشعار شمس لنگرودی نشان می‌دهد که این شاعر علی‌رغم داشتن فاصله‌ی زمانی طولانی با بزرگان رمانتیسم شعر معاصر، اما همچنان به برخی از مؤلفه‌ها و ویژگی‌های این مکتب علاقه نشان داده و از ظرفیت‌های این مکتب برای بیان مفاهیم و مافی‌الضمیر خود سود جسته است. گرایش به رمانتیسم اجتماعی، توجه به طبیعت، استمداد از قوه‌ی تخیل به منظور خلق تصاویر بدیع، طبیعت‌گرایی و بیان مضامین عاشقانه و مبتنی بر عاطفه از مهمترین مؤلفه‌های رمانتیسم است که در اشعار شمس لنگرودی دیده می‌شود. شمس لنگرودی هرگز خود را به کاربرد تخیل صرف در اشعارش قانع نکرده و حتی با استفاده از قوه‌ی تخیل، به بیان اندیشه‌های اجتماعی و انسانی خود پرداخته است. او هرگز ظلم و ستم و نابرابری را برنمی‌تابد اما برای بیان این مضمون به نمادها و عناصر طبیعت متوسل می‌شود تا بتواند عمیق‌ترین مفاهیم سیاسی و شدیدترین انتقادات را در قالب نمادها و استعاره‌ها بیان کند. در مجموع شمس لنگرودی را می‌توان از آخرین شاعرانی دانست که به مؤلفه‌های رمانتیسم توجه نشان داده است و برای بیان مضامین اجتماعی، سیاسی، عاشقانه و غیره از سبک شاعران رمانتیک سود جسته است. او مخصوصاً پس از رهایی از زندان، مرز خیال و تصور را در اشعار خود گسترش داده و به تعریفی رمانتیک از زندگی دست یافته است. مطالعه حاضر نشان داد که می‌توان مؤلفه‌های مهم شعر لنگرودی از جمله رمانتیسم اجتماعی، شهود، تخیل و مضامین عاشقانه را می‌توان دید. نقاشی دوره قاجار نیز به موازات گسترش روابط با غرب و ورود انگاره‌های رمانتیسم از کشورهای غربی، تحت تأثیر رمانتیسم قرار گرفت به طوری که مطالعه این آثار حاکی از غلبه عناصر خیال‌انگیزی و طبیعت‌گرایی در این آثار است.

منابع

«آشنایی با مکاتب ادبی جهانی: رمانتیسم»، کتاب ماه ادبیات (۱۳۸۷)، شماره ۲، صص ۹۰-۹۲.

انوشه، حسن (۱۳۸۱)، دانشنامه ادب فارسی، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. تهران: نارستان.

پاکباز، رویین (۱۳۷۹)، نقاشی ایرانی از دیرباز تا امروز،

تاجبخش، احمد (۱۳۸۰)، هنر و فرهنگ قاجار، شیراز: انتشارات نوید شیراز.

- تسلیمی، علی (۱۳۸۷)، گزاره‌هایی در ادبیات معاصر، تهران: اختران.
- حاتم، جمشید (۱۳۸۷)، «نگاهی به نقاشی قاجار»، دو فصلنامه تخصصی هنرهای تجسمی نقش‌مایه»، شماره ۲، صص ۲۹-۳۶.
- خضری، حیدر (۱۳۸۵)، مطالعه‌ای در رمانتیسیم معاصر در شعر عربی و فارسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- رخشا، رسول (۱۳۸۷)، «در حضور عاشقانه‌ها»، فصلنامه فرهنگ و هنر گوه‌ران، شماره ۱، صص ۲-۴.
- رضایی، اربل (۱۳۸۲)، واژگان توصیفی ادبیات، تهران: فرهنگ معاصر.
- زرقانی، مهدی (۱۳۸۷)، چشم‌انداز شعر معاصر، تهران: ویرایش سوم.
- سیف، هادی (۱۳۷۰)، کتاب نقاشی قهوه‌خانه، تهران: انتشارات موزه رضا عباسی.
- شریفی، فائز (۱۳۹۷)، شعر شمس لنگرودی از آغاز تا امروز، تهران: نگاه.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۲)، صورخیال، تهران: انتشارات آگه.
- شمس لنگرودی، محمد (۱۳۸۷)، باد شور جنون، تهران: چشمه.
- فورست، لیلیان (۱۳۷۶)، رمانتیسیم، ترجمه مسعود جعفری، تهران: نشر مز.
- قنبری، رضا (۱۳۸۳)، «پیوند عشق و منطق»، روزنامه شرق، صص ۳-۴.
- عطاری، علیرضا خواجه احمد، آذربایجانی، مسعود، شعیری، حمیدرضا، رشیدی، صادق، حکمت، زینب (۱۳۹۷)، «پیشینه مضامین، موضوعات و ساختار بصری خیالی نگاری‌های دوره قاجار در هنر»، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۱، صص ۱۳۴-۱۶۴.
- کاکاوند، رشید (۱۳۸۷)، یک لذت پیش‌بینی نشده، تهران: گوه‌ران.
- کنبای، شیلا (۱۳۸۱)، نگارگری ایرانی، ترجمه: مهناز شایسته‌فر، تهران: مؤسسه مطالعات هنر اسلامی.
- مسلمان، نصرالله (۱۳۸۷)، «تفسیر شعر شمس»، تهران: گوه‌ران، صص ۵۸-۶۱.

Anoosheh, Hassan, (2002), Persian literary encyclopedia. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Volume II.

- Tajbakhsh, Ahmad, (2001) Qajar Culture and Art, Shiraz, Navid Shiraz
- Taslimi, Ali, (2008), Proposals in Contemporary Literature (Premodern, Modern, Postmodern Poetry), Akhtaran Publication Second Edition.
- Khazri, Heydar (2006); A Study of the School of Romanticism in Contemporary Arabic and Persian Poetry, Ph.D. Thesis in Arabic Language and Literature, Tehran: Tarbiat Modarres University.
- Rakhshah, Rasool, (2008), In the Presence of Romance, Quarterly Journal of Gohran Culture and Art, No. 1, pp. 2-4.
- Rezaei, Arabali (2003), Descriptive Vocabulary of Literature: English and Persian, Tehran, Contemporary Culture
- Zarqani, Mehdi, (2008), The Perspective of Contemporary Poetry, Tehran, Third Edition.
- Sharifi, Feiz (2013), Shams Langroudi's Poetry from Aghas to Today, Tehran, A Look
- Shafi'i Kadkani, Mohammad Reza, (1993), Sourkhial, Tehran, Agh print, Fifth Edition.
- Shams Langroodi, Mohammad, (1366), The Salty Wind of Madness, Cheshme Publication, Tehran, First Edition.
- Forrest, Lillian, (1), Romanticism, translated by Massoud Jafari Jazidi, Tehran, Nashrmaz Center, Second Edition.
- Ghanbari, Reza, (2004), The Link of Love and Logic (Review 1 song), Shargh Newspaper, July 6, pp. 4-3.
- Kakavand, Rashid, (2008), An Anticipated Enjoyment, Ghohran (Journal of Literatures and Languages), Vol.
- Moslems, Nosratollah, (2008), Interpretation of Shams Poetry. Imagining it makes it difficult, Gohran, Tehran, January 19/20, pp. 58-61.